

Geçiş Ekonomilerinde Vergi Kültürü ve Etkileyen Faktörler: Kırgızistan Örneği

Raziyahan Abdieva*

Tuncer Özdil**

Cusup Pirimbayev***

Öz

Devletin fonksiyonlarını etkin ve başarılı bir şekilde yerine getirebilmesi için sürekli ve sağlıklı finansal kaynaklara ihtiyacı vardır. Devletin sağlıklı bir şekilde sürekli gelire sahip olması ancak vergi sisteminin etkinliğine bağlıdır. Vergi sisteminin başarısını ise mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirme düzeyi belirlemektedir.

Çalışmamızda bir geçiş ekonomisi olan Kırgızistan'daki mükelleflerin vergi kültürü ve bu vergi kültürünü etkileyen faktörler araştırılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre vergi kültürünü etkileyen en önemli faktörlerin devlete güven, kamu hizmetlerinin kalitesi ve kayıt dışı ekonomi olduğu anlaşılmıştır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yaşayan 500 vergi mükellefine uygulanan anketle elde edilen veriler, betimleyici istatistiklerin yanı sıra istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların "tek örneklem t" testiyle araştırılmasıyla istatistiksel olarak incelenmiştir. Ayrıca araştırmada vergi kültürünü açıklamada en önemli faktörleri belirlemede çok değişkenli istatistiksel tekniklerden faktör analizi kullanılmış olup, ankette elde edilen sonuçların içsel tutarlılığı güvenilirlik analiziyle de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Vergi Kültürü, Vergiye Uyum, Vergi Bilinci, Devlet, Faktör Analizi
JEL Codes: H260, H730, H30

* Yrd. Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi - Bişkek/Kırgızistan
razia.abdieva@manas.edu.kg

** Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü-Manisa/Türkiye
tozdil12@hotmail.com

*** Prof.Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi - Bişkek/Kırgızistan
jusup.pirimbaev@manas.edu.kg

1. Giriş

Son yıllarda mükelleflerin vergi uyumu ile ilgili çalışmalarda, iktisatçılar için, “insanlar niçin vergi öderler?” sorusunun yanıtı daha da önemli hale gelmeye başlamıştır (Alm, McClelland ve Schulze 1992, Frey ve Torgler 2006, Torgler 2007, Kirchler 2007). Allingham ve Sandmo (1972), fayda modeline dayanarak mükelleflerin vergi ödeme nedenlerini açıklayan bir model oluşturmuşlardır. Bu modele göre, vergi kaçakçılığı ile vergi denetiminin sıklığı ve cezaların ağırlığı arasında negatif, ters yönlü bir ilişki vardır. Diğer bir deyişle, vergi denetimi ne kadar sık ve cezalar ağır olursa, vergi uyumu da o kadar yüksek olacaktır. Fakat bu model birçok iktisatçı tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir (Graetz ve Wilde 1985, Alm, McClelland ve Schulze 1992, Feld ve Frey 2002).

Amprik ve uygulamalı araştırmalar, çoğu ülkede caydırma seviyesinin düşük olmasına rağmen, vergi yükümlülüklerine uyum seviyesinin yüksek olduğunu göstermiştir. Bunun dışında vergiye uyum seviyesini açıklayabilmek için gerekli “riskten kaçınma seviyesi” ile “riskten kaçınmanın gerçek seviyesi” arasında büyük bir fark olduğu bulunmuştur. Örneğin ABD için Arrow-Pratt ölçeğine göre hesaplanan riskten kaçınma seviyesinin, izlenen vergi uyumunu açıklayabilmesi için 30 olması gerekirken, gerçek riskten kaçınma seviyesi 1 ile 2 arasındadır (Graetz ve Wilde 1985, Alm, McClelland ve Schulze 1992). İsviçre’de de vergi uyum seviyesine uygun olan riskten kaçınma puanı 30.75 iken, gerçekte riskten kaçınma derecesi 1 ile 2 arasındadır (Feld ve Frey 2002). Bu durum iktisatçıların konuya olan ilgisini daha da arttırmış ve çoğu iktisatçı bu bulmacanın anahtarının “mükelleflerin vergi kültürü” olduğunu düşünmüşlerdir (Alm et. al. 1992, Frey and Feld 2002, Torgler 2005, 2007).

Vergi kültürü vergi ödeme ahlaki yükümlülüğünden veya vergi ödemekle topluma katkıda bulunma inancından kaynaklanan vergi ödemeye olan “içsel motivasyon” olarak tanımlanabilir (Cummings vd, 2005: 3).

Akdoğan’a göre (2006:180), vergi mükelleflerinin yasalardan doğan yükümlülüklerini gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirme konusundaki davranışlarının düzeyi vergi kültürünü göstermektedir.

İlgili tanımlarda daha çok içsel duygularına odaklanması halinde, vergi kültürüyle ilgili içsel duyguların davranışlara ne kadar yansıtıldığı olgusu dik-

kat çekmektedir. Vergi kültürü, mükelleflerin *yükümlülüklerini zamanında, doğru ve titizlikle yerine getirmelerine neden olan* içgüdüdür denilebilir. Mükelleflerin böyle bir içgüdüye sahip olmaları; vergi idaresiyle ilgili harcamaları azaltacak, yeterli ve sürekli bir gelir temin etmesine imkan verecek ve bu yolla devletin fonksiyonlarını başarılı ve etkin bir şekilde yerine getirilebilmesini sağlayacak, vergi kültürü yüksek olan kişiler de verginin nasıl harcandığına daha çok önem vereceklerdir. Dolayısıyla halkın vergi kültürünün yükseltilmesi; sorumlu ve kamusal kararlara aktif katılan toplumsal yapının oluşmasına da ciddi katkı sağlayacaktır. Burada söz edilen vergi kültürünün bu özelliği, özellikle devletin finansal kaynak bulmada ciddi mali sıkıntılar yaşadığı geçiş ekonomileri için daha da önemlidir.

Kırgızistan'da, 2012'den itibaren vergi sisteminin ülkedeki tüm mükellefler için "beyana dayalı sistem"e geçmeye başlaması da, gerek Kırgızistan gerekse de benzer sosyo-ekonomik yapıya sahip geçiş ekonomileri için vergi kültürünün önemini arttırmıştır. Böylelikle toplumda vergi ödemeye ilgili içsel motivasyonun veya vergi kültürünün geliştirilebilmesi için, vergi kültürünü oluşturan faktörlerin belirlenmesi çok daha önemli hale gelmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı Kırgızistan'da yaşayan vergi mükelleflerinin vergi ve vergi sistemiyle ilgili görüşlerini öğrenmek ve vergi kültürünü etkileyen faktörleri belirlemektir. Bunun için Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yaşayan 500 tane vergi mükellefine uygulanan anketle, Kırgızistan'da vergi kültürü ve vergi kültürünü etkileyen faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır. Elde edilen veriler, frekans dağılım tablolarının yanı sıra betimleyici istatistiklerle incelenmiştir. Likert ölçekli sorulara verilen cevapların ortalamalarına dayalı anlamlı farklılıklar parametrik testlerden "tek örneklem t" testiyle incelenirken, çok sayıdaki faktör içerisinde verilen cevaplara göre anlamlı gruplar oluşturan faktörlerin belirlenmesi ve vergi kültüründe öne çıkan boyutun anlaşılabilmesi için anket verilerine faktör analizi uygulanmıştır. Ayrıca anket sorularına verilen cevapların içsel tutarlılığını ölçebilmek ve genel olarak ankette kullanılan ölçeğin güvenilirliğini açıklayabilmek için güvenilirlik analizi de yapılmıştır. İstatistiksel analizlerin yapılmasında SPSS istatistik paket programından yararlanılmıştır. *Çalışma beş bölümden oluşmaktadır, girişi izleyen ikinci bölümde OECD ve geçiş ekonomilerinde vergi kültürünün seviyesi, vergi kültürünü etkileyen faktörler ve Kırgızistan'da vergi kültürü incelenmiştir. Üçüncü bölümde veri ve yöntem, dördüncü bölümde anket verilerinin istatistiksel analizi ve sonuçları, beşinci bölümde de sonuç ve öneriler sunulmuştur.*

2. Vergi Kültürü, OECD ve Geçiş Ekonomilerinde Vergi Kültürü Seviyesi

Vergi kültürü; mükelleflerin vergi ödeme isteği veya vergisel yükümlülükleriyle ilgili içgüdüleridir. Bununla birlikte vergi kültürü; vergi ahlakı, mükelleflerin vergi kaçakçılığı ve vergi cezaları karşısında takındığı tavır olarak da tanımlanabilir (Gencel ve Kuru 2012: 33). Ancak vergi kaçırma veya kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gibi fiziksel bir sonucu tanımlayan değil, kişilerin vergi yükümlülüklerine olan bakışını ve ödenen vergilerin topluma hizmet amaçlı kullanımıyla ilgili mükelleflerin inanç seviyelerini ölçen bir göstergedir. Mükellefler, ödedikleri vergilerin ne kadar topluma hizmet amaçlı kullanıldığına inanmaktadır” sorusunun yanıtı araştırılmaktadır. Bu cümle silinecektir

Vergi kültürü ile ilgili araştırmalarda genel olarak “Dünya Değerler Anketi (DDA) (World Values Survey)” adlı anket formundaki “İmkanım olursa vergiden kaçınırım” ifadesine verilen cevaplar ölçek olarak kullanılmaktadır. Bu sorunun cevabı 10 seçenekten oluşmaktadır. İlk seçenek, sözkonusu ifadeye “hiçbir zaman haklı değildir”, sonuncu (10) seçenek ise imkanı olduğunda verginin kaçırılmasının “her zaman haklı olduğunu veya bu ifadeye tamamen katıldığı”nı göstermektedir. Vergi kültürü değişkeni sözkonusu 10 ölçekli cevabı 4 ölçeğe (0,1,2 ve 3) dönüştürme ile oluşturulmuştur. Burada 3 “hiçbir zaman haklı değildir” cevabını bildirmekte iken, 0 ise son 7 ölçeğin (4-10) toplamıdır (Tekeli, 2011:9). Böylece, genelde ülkedeki vergi kültürü seviyesini DDA’daki “İmkanım olursa vergiden kaçınırım” ifadesine ‘Hiç bir zaman haklı değildir’ diye cevap verenlerin oranı göstermektedir.

2005-2007 yıllarında yapılan DDA sonuçları genel olarak OECD ülkelerinde ankete katılanların % 62,6’sı “İmkanım olursa vergiden kaçınırım” ifadesine “Hiçbir zaman haklı değildir” diye cevap vermişlerdir (Tablo. 1). Ayrıca, Fransa’da ankete katılanların %47,9’si,

Norveç’te % 49,7’si bu ifadeye tamamen katılmadıklarını bildirirken, Güney Kore’de katılımcıların % 74,2’si, Türkiye’de % 80,5’i ve Japonya’da % 82,9’u hiçbir zaman bu ifadeyi haklı saymayacaklarını bildirmişlerdir. Verilen cevapların ortalamalarına bakarsak, tüm OECD ülkelerinde bu soruya verilen cevabın ortalaması 2,1’dir.

Tablo 1: OECD Ülkelerinde Vergi Ahlakı

OECD Ülkeleri	2005-2007	Ortalama Puanı
Fransa	47,90	2,8
Norveç	49,70	2,3
İsveç	53,50	2,2
Polonya	55,10	2,4
Finlandiya	56,20	2,1
Almanya	56,60	2,2
İngiltere	57,80	2,3
Yeni Zelanda	60,20	2,2
Hollanda	61,10	2,3
İtalya	61,50	2,2
İsviçre	61,80	2,0
ABD	63,80	2,1
Avustralya	63,9	2,0
İspanya	64,80	2,1
Kanada	66,10	1,9
Şili	66,20	1,9
Güney Kore	74,20	1,6
Türkiye	80,50	1,3
Japonya	82,90	1,5
Ortalama	62,60	2,1

Kaynak: Tekeli, 2011:13.

Geçiş ekonomilerinde 1990-1993 yıllarında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde “İmkanım olursa vergiden kaçınırım” ifadesine verilen cevapların 0 ile 3 arasındaki kodlamasının ortalaması 2.077 iken Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde 1.994 olmuştur. 1999-2000 yıllarında ise sözkonusu gösterge Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde 2.154’e artmış iken Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde 1.584’e inmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Geçiş Ekonomilerinde Vergi Kültürü

Ülkeler	Ortalamalar		
	1990-1993	1995-1997	1999-2000
Orta ve Doğu Avrupa			
Ermenistan		1,508	
Bulgaristan	2,038	2,24	2,316
Bosna		2,172	
Hırvatistan		1,309	1,956
Çek Cumhuriyeti			2,209
Macaristan	1,913		2,252
Makedonya		2,109	
Karadağ		1,749	
Polonya	1,829	2,001	2,228
Romanya	2,308		1,97
Slovak Cumhuriyeti			2,181
Slovenya	2,296	1,913	2,122
Sırbistan		1,969	
ORTALAMA	2,077	1,886	2,154
Eski Sovyetler Birliği			
Azerbaycan		1,634	
Beyaz Rusya	1,617	1,518	1,11
Estonya	2,25	1,56	
Gürcistan		1,76	
Letonya	2,155	1,379	2,113
Litvanya	2,089	1,687	1,433
Moldova		1,426	
Rusya	1,857	1,662	1,73
Ukrayna		1,558	1,533
ORTALAMA	1,994	1,576	1,584

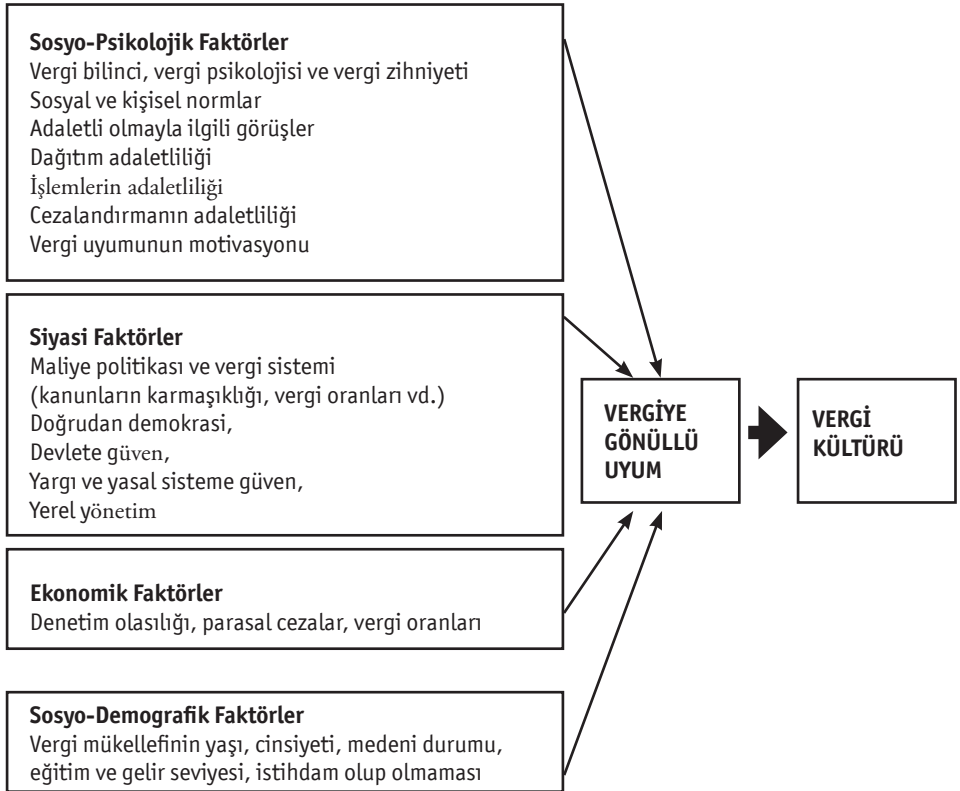
Kaynak: Torgler 2004a:5

Not: Burada Vergi Kültürü 0, en düşük ve 3, en yüksek olacak şekilde 0 ve 3 arasındaki puanlarla kodlanmıştır.

2.1 Vergi Kültürünü Etkileyen Temel Faktörler

Vergi kültürünü sosyal, psikolojik, demografik, siyasi ve ekonomik faktörler etkileyebilmektedir. *Kirchler (2007) bu faktörleri sosyal-psikolojik, siyasi, ekonomik ve sosyal-demografik faktörler olarak dört gruba ayırmıştır (Şekil:1).*

Şekil:1: Vergi Kültürünün Determinantlarının Sınıflandırılması Kaynak : Kirchler E., (2007)'ye göre düzenlenmiştir.

Vergi kültürünü kişinin vergi bilinci, vergi psikolojisi ve toplumun vergi zihniyeti etkilemekte, bunun sonucunda toplumun vergiyle ilgili olaylara bakış açısını belirleyen sosyal normlar oluşmaktadır. Mükelleflerin vergi kültürü düzeyini etkileyen önemli sosyo-psikolojik faktörlerden biri, vergi sisteminin adaletli olmasıdır. Mükellefler ödedikleri vergilerin adaletsiz olduğu kanaatindeyseler, vergi kaçırmaıyı adaletli sayacaklardır.

Vatandaşların vergileri gönüllü ödeme isteğini etkileyen faktörlerden biri de siyasettir. Devlete bağlılık ve güven, yargı ve yasamaya güven, siyasi kararlara katılım, vergi sisteminin adil, basit ve anlaşılabilir olması, kamusal malların kalitesi ve yeterliliği mükelleflerin vergiye olan görüşlerini, vergisel yükümlülüklerini yerine getirip getirmemelerini önemli derecede etkilemektedir. Doğrudan demokrasi seviyesinin yüksek olması, diğer bir değişle, halkın politik kararlara katılımının yüksek olması ve ülkede iktisadi ve mali politikaların yürütülmesinde halkın istek ve ihtiyaçlarının dikkate alınması ve (Alm, McClelland and Schulze 1999, Feld and Tyran 2002, Torgler 2005), vergi kanununun net, basit ve adaletli olması, vergi organlarının mükelleflere saygılı davranması (Feld and Frey 2002), vergi mükelleflerinin vergi kültürlerinin yüksek olmasına neden olan önemli siyasal faktörlerdir. Devletin mükelleflere adaletli ve sorumlu davranması ve etkin vergi sistemi (Cummings vd. 2005) bir ülkede vergi kültürünün gelişmesinin olmazsa olmaz şartlarındandır.

Mükelleflerin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, eğitim ve gelir seviyeleri, dinî değerlere bağlılıkları gibi sosyodemografik özellikler de vergi kültürü üzerinde etkili olmaktadır. Tablo 3'te Afrika, Latin Amerika, Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerine yapılan ampirik araştırmaların sonucuna göre vergi kültürünü etkileyen faktörler ve etkileri gösterilmektedir.

Bu sonuçlara göre bayanların vergi kültürü tüm ülkelerde erkeklere göre daha yüksek iken Afrika'da daha düşüktür. Yaş, eğitim, din ve finansal memnuniyetlik vergi kültürünü olumlu etkilemektedir. Evli olanların da vergi kültürü bekarlara göre daha yüksek olduğu açıklanmıştır. Bununla birlikte serbest meslek sahiplerinin vergi kültürü daha düşüktür.

Tablo: 3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Ahlakı Çalışmaları

	Kaynak	Belirleyenler
1	D’Arcy (2011) Afrika, 2005, Afrobarometer	Bayan (-), Okuryazarlıksızlık (-), ilköğretim (+)
2	Daude ve Melguizo (2010), Latin America, 2007 ve 2008, Latinobarometro	Yaş (+), Bayan (-), Ekonomik problemler (-), Eğitim (+), Din (+)
3	Gaviria (2007) Latin America, 1996 ve 2000, Latinobarometro	Yaş (+), Bayan (+), Tasarruf (+), Gelir (+)
4	Hug ve Sporri (2011) Doğu Avrupa, dünya, 1995-1997, DDA ve Avrupa Değerler Anketi	Yaş (+), Bayan (+), Evli (+), Serbest meslek (-), Emekli (+)
5	Levi ve Sacks (2009) Afrika, 2005, Afrobarometer	Bayan (-), Kişisel eşyalar, TV, araba, radyo (+)
6	Torgler (2003b) Doğu Avrupa, 1989-1993, 1995-1998, DDA	Yaş (+), Bayan (+), Evli (+), Serbest meslek (-), Emekli (+)
7	Torgler (2004b), Asya, 1995-1997, DDA Hindistan ve Japonya, 1981, 1990, 1995, DDA	Yaş (+), Serbest meslek (-), İşsiz (-), Üst Sınıf (-), Finansal Memnuniyetlik (+), Hindistan ve Japonya üsttekinin aymısı, Din (+)
8	Torgler (2005), Latin America, 1981-1997, 1998, DDA, Latinobarometro	Yaş (+), Bayan (+), Evli (+), Din (+), Finansal Memnuniyetlik (+)

Kaynak: Christian Daude, Hamlet Gutiérrez ve Angel Melguizo, 2012

Not: her zamanki güvenilirlik seviyelerine göre sadece sağlamalı ve anlamlı sonuçlar verilmiştir

2.2 Kırgızistan’da Vergi Kültürü

Geçiş sürecinin başlangıcında, 1990’lı yılların başında eski Sovyetler Birliği ülkelerinin ekonomilerinde ciddi bir resesyon yaşanmıştır. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde geçiş dönemi resesyonu, 1929 Büyük Buhranında küresel olarak yaşanan resesyondan daha derin olmuştur ve 1990’lı yıllar boyunca devam etmiştir. Geçiş döneminin ilk on yılında eski Sovyetler Birliği ülkelerinde GSYİH’da azalma ortalama %65 olmuştur. 1930-34 yılları arasında yaşanan Büyük Depresyon sırasında ise ABD’deki üretim azalması %27, Almanya’da %16, Fransa’da ise %11 olmuştur. Geçiş dönemi resesyonunda

Kırgızistan'da üretimdeki azalma % 50 gerçekleşmiştir (Sakinç 2004: 431). SSCB'nin dağılması üye ülkeler arasında ticari bağların kopmasına, çoğu sanayide faaliyetlerin durdurulmasına neden olmuştur. Kırgızistan'da reformların ilk beş yılında (1991-1995) fiyatlarda hızlı ve düzensiz artışlar yaşanmış; özelleştirme uygulaması mülkiyetin tabana yayılmasında başarı sağlayamamış ve gelir ve servetin belirli ellerde toplanmasına yol açmıştır. Kırgızistan'da gelir eşitsizliğinin göstergesi olan Gini katsayısı 1987-88 de 26 iken; 1993-95 döneminde bozularak 55 olmuştur (Sakinç 2004). Bu süreç çok sayıda işletmenin kapanmasına, üretimi durdurmasına, işsizliğin artmasına ve halkın fakirleşmesine neden olmuştur. Resmi olmayan verilere göre, 2000'li yıllarda halkın %80'inden çoğu fakirlik sınırının altında yaşamıştır (Saribayev 2002: 185). Halkın % 50'sini oluşturan en fakir kesim toplam milli gelirin %18'ini, halkın % 10'unu oluşturan en zengin kesim ise toplam milli gelirini % 34'ünü almaktadır (IMF, Country Report 98/8: 13).

Kırgızistan'da piyasa ekonomisi koşullarına göre vergi sistemi ilk olarak 1992 yılında düzenlenmeye başlamıştır. Kısa süre içinde en önemli vergiler; Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi(ÖTV) ve Toprak Vergisi uygulamaya konulmuştur. Bir yandan bu dönemde yürütülen reformların sonucunda özel sektörün genişlemesi ve bu sektörde çoğu işlemlerin kayıt dışı, gizli yapılması, vergi idaresinin piyasa ekonomisi koşullarında vergileri idare etme deneyiminin olmaması ve kalifiye elemanların az olması, diğer yandan halkın yaşam seviyesinin düşük olması “verginin idaresi” sorununu ortaya koymuştur. Bu durumda, kayıt dışı ekonomi genişlemiştir. Karatolov'a göre (2010: 28) 2000'de Kırgızistan'da kayıt dışı ekonomi, GSYİH'nın %46,3'ünü, 2008'de % 42,3'ünü oluşturmuştur. Yakışık tarafından (2006: 190) hesaplamalarına göre ise kayıt dışı ekonomi 1995 yılında GSYİH'nın % 76'sını, 2005'te % 92'sini oluşturmuştur.

Vergi sistemi reformunda vergi mükelleflerinin görüşleri, anlayışları ve psikolojileri dikkate alınmadan uygulanan vergi politikasının ilk amacı, devletin mali sorunlarını çözme olarak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda hem vergi oranları çok yüksek, hemde vergi çeşitleri çok fazla tutulmuştur.

Geçiş ekonomilerinde vergi kültürünün düşük olmasının diğer bir nedeni olarak Sovyet döneminde halkın vergi bilincinin oluşmaması gösterilebilir.

Örneğin Kırgız Sovyetler Cumhuriyeti'nin bütçesinde 1960 yılında vergi gelirleri bütçe gelirinin ancak %6,5'ini oluşturmuştur (Matveyev 1960, Rı-saliyeva 2010: 192).

Kırgız Cumhuriyeti'nde, bağımsızlığı kazandığı 1991 yılından itibaren yeni vergi sistemi oluşturulmaya başlanmıştır. Çoğunlukla nakit yönetimi ile meşgul olan gelişmemiş vergi idareleri modern gelir vergisi sistemine göre çalışmaya hazır değillerdi (Torgler 2010, Martinez-Vasquez & McNab 1997).

Tablo: 4. Kırgızistan Devlet Bütçesinin Vergi Gelirleri

	1991	1995	2001	2005	2009	2011
Vergi Gelirleri (GSYİH'ya oranla)	15.4	15.1	12.4	16.2	19.4	19,4
Sosyal kesintiler ile birlikte (GSYİH'ya oranla)	31.1	23.2	17.7	22.6	28.2	24,2
Dolaysız Vergiler (toplam vergi gelirlerine oranla)	46.5	33.7	26.3	23.7	32.3	36,2
Dolaylı Vergiler (toplam vergi gelirlerine oranla)	52.2	65.8	73.7	75.3	67.3	63,8
Gelir Vergisi içinde işveren tarafından ödenen gelir vergi-sinin payı	%99.1	%99	%100	%100	%99.4	%99,9

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, www.stat.kg; IMF Ülke rapo-ru No. 12/329: 25,26,29s.

Kırgızistan'da toplam vergilerin GSYİH'ya oranı 1991-1995 döneminde %14-15 iken, 1996-2001 döneminde %12'ye düşmüştür, 2002'den itibaren vergi gelirleri oranı yükselerek 2008-2009 döneminde %19'a ulaşmıştır, 2011 yılında ise GSYİH'nın %24,2'sini oluşturmuştur. Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi gelirleri 2011'de GSYİH'nın %5,9'una ulaşmıştır (İMF Ülke raporu No. 12/329: 29). Kırgız Cumhuriyeti'ndeki tüm mükellefler tarafından ödenen Gelir Vergisi 2011 yılında 4.851.402,8 bin somu oluşturmuştur. Bunun % 99,9'u (4.848.603 bin som) vergi kaynaktan kesilerek ödenmiştir. Sadece %0,06'sı (2.799,8 bin som) beyanname verme suretiyle mükelleflerce ödenmiştir (www.stat.kg, 21.01.13).

Kırgızistan'da mükelleflerin çoğu vergi sisteminin karmaşık ve vergi yükü-nün ağır olduğunu düşünmektedirler. 'Pricewaterhouse Coopers' adlı ulus-

lararası kuruluş tarafından yapılan araştırmalara (Doing Business) göre, Kırgız Vergi Sistemi karmaşıklığına göre sıralandığında 2008 yılında 178 ülke içinden 152'inci, 2009'da 183 ülke içinden 156'ıncı, ve 2010'da 150'inci sırada bulunmaktadır. Bu araştırmaya göre Kırgızistan'da işletmeler karlarının %57,2'sini vergi olarak ödemektedirler. EBRD'nin geçiş ekonomileriyle ilgili (Life in Transition Survey II, 2011: 82) araştırmalarının sonuçlarına göre Kırgız Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanı ve Devlete güvenin en düşük olduğu 10 geçiş ülkesi arasındadır. Bununla birlikte halkın yolsuzluğu algılamasına göre de geçiş ekonomileri arasından en kötü olanlar içindedir. Ankete katılan hanehalkının çoğu trafik polisi ve bürokatlardan aldıkları hizmetlerden memnun olmadıklarını bildirmişlerdir. Yolsuzluğun sağlık ve eğitim hizmetlerinde de var olduğunu belirtmişlerdir. Yaygınlaşan yolsuzluk devlete olan güveni sarsan en önemli faktörlerden birisidir. Yolsuzluk ve kayıt dışı ekonominin yüksek olması ekonomide haksız rekabete neden olmaktadır. Bu da mükelleflerin devlete ve vergi sistemine olan güveninin azalmasına, şikayet ve memnuniyetsizliklerin artmasına yol açmıştır. Böyle bir süreçte mükellefler kendilerini aldatılmış hissetmekte ve vergi kaçırma gerekli ve adaletli bir davranış olarak görebilmektedirler. Böylelikle vergi kaçırma toplum tarafından olumlu kabul edilen sosyal bir norma dönüşebilmektedir.

Çağlayan ve Abdiyeva (2012) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları; mükelleflerin yüksek gelirliyelerinden daha yüksek oranla vergi alındığını ve kamusal mallara ihtiyaç duyulduğunda yararlanabildiklerini, mükelleflerin inançları arttığında gönüllü olarak vergi ödeme isteklerinin de önemli derecede arttığını göstermiştir.

Markisova (2014) Kırgızistan'da vatandaşların devlete olan güveninin vergi kültürü üzerindeki etkisini Çuy ve Batken bölgeleri örneğinde sıralı probit tekniği yardımı ile incelemiştir. Araştırma sonucu vergi sistemini adaletli sayan mükelleflerin bu görüşe katılmayanlara göre vergi kültürü %8'e yüksek, parlamentoya güvenen mükelleflerin vergi kültürü %7'ye daha yüksek, ödenen vergilerinin geri kamusal hizmet olarak döneceğine inanan vatandaşların ise vergi kültürü diğerlerine göre %5'e daha yüksek olduğunu göstermiştir.

3. Veri ve Yöntem

Kırgızistan'da yaşayan özel ve tüzel kişi vergi mükelleflerinin vergi sistemiyle ilgili düşüncelerini öğrenebilmek, vergi ödeme isteklerini, diğer bir deyişle, vergi kültürünü ve etkileyen faktörleri incelemek amacıyla bir alan araştırması yapılmıştır.

Bu amaçla Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek şehrinde yaşayan 100 tanesi tüzel kişi olan toplam 500 kişi üzerinde uygulanan bir anketle araştırmayla ilgili veriler elde edilmiştir. Araştırma konusunun kapsamı gereği Kırgızistan'da yaşayan tüm vergi mükellefleri araştırmanın anakitlesini oluşturmaktadır. Bu anakitle içerisinde hem özel hemde tüzel kişiler vardır. Anakitlenin özelliği gereği, her an yeni kurulan ve kapanan işletmeler ve vergi mükellefi olma özelliğini yitiren ve kazanan kişiler olduğu düşünüldüğünde anakitle sınırsız anakitle olarak düşünülebilir.

Araştırmada bireysel çabalarla ancak 500 büyüklüğünde bir örnek kitle kullanılabilmiştir. Anakitlenin tamamına ulaşılamadığında örnek kitlenin anakitleyi temsil yeteneğiyle ilgili kuşkular her zaman geçerli olmakla birlikte, burada ulaşılan örnek büyüklüğünün elde edilen sonuçların istatistiksel olarak güvenilirliğini sağlama bakımından yeterli olduğu düşünülmektedir. Elde edilen veriler istatistiksel olarak; betimleyici istatistiklerden yararlanmanın yanısıra değişkenler arasındaki anlamlı farklılıkların “tek örneklem t” testiyle incelenmesiyle ve vergi kültürünü etkileyen faktörleri incelemek amacıyla görüş ve tutum belirten sorulara faktör analizi uygulanmasıyla değerlendirilmiştir.

Araştırmayla ilgili hazırlanan anket formu, konuyla ilgili yapılan literatür taraması, benzer araştırmalarda kullanılan sorular incelenerek elde edilen bilgiler ve araştırmanın yapıldığı doğal ortam gözlemlenerek titizlikle hazırlanmıştır. Bu yönüyle araştırmada kullanılan soruların araştırma hipotezlerini tanımlama ve araştırmanın genel hedeflerine ulaşmada yeterli ve geçerli olduğu düşünülmektedir.

Anket sorularına verilen cevapların içsel tutarlılığı güvenilirlik analiziyle de incelenmiştir. Sosyal bilimlerle ilgili araştırmalarda likert ölçekli ve iki sonuçlu dikotomik değişkenlerin içsel tutarlılığının ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan Cronbach Alpha katsayısı burada görüş ve tutum belirten 65 değişken üzerinde uygulanmış, sözkonusu katsayı 0,790 olarak elde

edilmiştir. Genel olarak 0,70'in üzerinde çıkan değerlerin güvenilir olduğu düşünüldüğünde burada elde edilen 0,79 değeriyle anketin içsel tutarlılığının sağlandığı, anket sonuçlarının istatistiksel olarak da güvenilir olduğu söylenebilir. Güvenilirlik analizinde anket sonuçlarının toplanabilirlik varsayımının sağlanıp sağlanmadığı Tukey eklenebilirlik testi ve anket sorularına verilen cevapların homojen gruplar oluşturup oluşturmadığı iki yönlü varyans analiziyle araştırılmaktadır.

Anket verileri için her iki test hesaplanmış ve 0,001'den *küçük önem seviyelerinde* ("f" hesap=79,459, p=0,000 ve "t" hesap=439,458, p=0,000) sıfır hipotez reddedilerek, toplanabilirlik varsayımının sağlandığı ve sorulara verilen cevapların birbirine göre farklı olduğu dolayısıyla anket sorularına verilen cevapların istatistiksel olarak geçerli ve güvenilir olduğu bu yolla da desteklenmiştir.

4. Anket Verilerinin İstatistiksel Analizi

Bu bölümde katılımcıların demografik özellikleri, vergi kültürünü değişik yönleriyle tanımlayan ekonomik ve sosyal olaylar hakkındaki görüşleri, ödedikleri vergilerle ilgili elde edilen kalitatif ve kantitatif veriler yukarıda belirtilen istatistiksel yöntemlerle incelenmekte elde edilen sonuçlar yorumlanmaktadır.

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Ankete katılanların %67'si 30 yaşından küçüktür. Katılanların genç kesimden oluşması gelecekte vergi politikasının yönünü belirlemek açısından önemlidir. Katılımcıların % 58,9'u kadındır. Medeni durumlarına göre, özel kişilerin % 37'si evli, % 63'ü bekar iken, tüzel kişiler adına cevaplandırılan katılımcıların tam tersine %64'ü evli, %36'sının bekar olduğu görülmektedir. Ankete katılan özel kişilerin aile gelir seviyesi, 15.000 somdan düşük olanların oranı % 68'dir. Özel kişilerde, aile yapısı bakımından, tek kişi olarak yaşayanların oranı %14.2, ailesi 2 kişiden oluşanların oranı %10.5, 3-5 kişi arası olanların oranı % 50.5, ailesinde 6'dan fazla kişi olanların oranı ise %23.5'tir. Katılımcıların yarısının ailesi 3-5 kişiden oluşan çekirdek kalabalık ailedir. Özel kişilerin %52'si, tüzel kişi adına cevap verenlerin %60'ı üniversite mezunu, %20'si meslek okulu, özel kişilerin %20'si ve tüzel kişi adına katılanların %9'u ortaokul ve yaklaşık %5'inin de üniversite sonrası lisansüstü eğitim aldıkları görülmektedir.

Ankete katılan tüzel kişilerin faaliyet süresine göre dağılımına baktığımızda, %54'ünün faaliyet süresi 1 ve 5 yıl arası, %19'unun 6 ve 10 yıl arası, %18'inin 11 ve 15 yıl arası, %8'inin faaliyet süresi ise 16 ve üzeri olarak elde edilmiştir. Kırgızistan'da çoğu firma bağımsızlık sonrası dönemde kurulduğundan firmaların çoğunun faaliyet süresi 1-5 yıl arasında çıkmıştır. Firmaların %2'si tarım, %11'i üretim, %36'sı hizmet sektöründe faaliyet göstermekte ve %50'si de ticaretle uğraşmaktadır. Ankete katılanların %80'nini küçük işletmeler, %20'sini de orta ve büyük işletmeler oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğunun küçük işletmelerden oluşmasının bir nedeni de, büyük işletmelerin araştırmaya olan ilgisizliği olmaktadır.

Ankete katılanlara dünya görüşü olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız diye sorulduğunda, özel kişilerin %40.5'i kendisini "dindar olmamakla birlikte doğruluk ve dürüstlük gibi ahlaki ilkelere çok önem verdiği", %28'i "dinle ilgili olmadığını fakat Allah korkusu olduğu", %20'si de "çok dindar", %7.8'i "laik dünya görüşüne sahip olduğu", %1.8'i "ateist olduğu" şeklinde tanımlamıştır.

Ankete katılan özel kişilerin %42.8'i gelir vergisini, %40'ı KDV, %12.5'i kurumlar vergisini ve %20.8'i bunlar dışında kalan vergileri ödediklerini belirtmişlerdir. Tüzel kişilerin %59'unun gelir vergisi, %53'ünün kurumlar vergisi, %45'inin KDV ve %15'inin de bunlar dışında kalan diğer vergilerin yükümlüsü olduğu görülmektedir. Katılımcıların sadece %40'ı KDV yükümlüsü olduğunu söylemiştir. Halbuki, her satın alınan malın içinde söz konusu vergi olduğundan burada halkın bu vergiyi ödediğinin pek de farkında olmadığı görülmektedir.

4.2. Katılımcıların Vergi Kültürüyle İlgili Görüşleri

Genel olarak katılımcıların vergi kültürüyle ilgili görüşlerini öğrenebilmek için ankette belirtilen sorulara cevaplar 1 'kesinlikle katılıyorum', 5 'kesinlikle katılmıyorum' olacak şekilde 1 ve 5 arasında verilen puanlarla alınmıştır. Puanlamada en ortada yer alan 3 puan kararsız olarak düşünülmüştür.

Sorulara verilen puanların ortalamaları alınarak bu ortalamaların '3' puan olan kararsız seçeneğine göre farklılığının anlamlı olup olmadığı istatistiksel olarak tek örneklem t testi ile araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo 5'te verilmektedir. 0,10'dan küçük önem seviyelerinde elde edilen farklılıklar anlamlı farklılık olarak değerlendirilmiş, 3'ten küçük ortalamalar katılım

yönlü, 3'ten büyük ortalamalar katılmama yönlü olarak düşünülmüştür. 0,10'dan büyük önem seviyelerindeki farklılıklar ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık olarak değerlendirilememiş ve bu ifadelerdeki ortalamalar '3'e eşit gibi düşünülerek "kararsız" olarak yorumlanmıştır.

Tablo: 5. Katılımcıların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Ortalamaları

No	İfadeler	N	Ort.	Std. Sap.	Önem Sev.
1	Vergi kutsal bir görevdir	493	2,14	1,36	,000
2	Ben vergileri gönüllü olarak, devlet organlarının baskısı olmadan öderim	486	1,95	1,31	,000
3	Vergi kamu hizmetlerinin karşılığıdır	493	2,27	1,05	,000
4	Vergi mükellefler üzerinde bir yüküdür	491	2,59	1,04	,000
5	İmkanım olursa vergiden kaçınıyorum	490	2,92	1,17	,050
6	Elde edilen gelirin belli bir oranının beyan edilmemesi doğaldır	487	2,66	1,06	,000
7	Herkesin vergi ödediği veya kimin kaç som vergi ödediğiyle ilgili güvenilir ve resmi bilgiye sahip olma, diğer bir deyişle, vergilemede şeffaflık, vergileri gönüllü ödeme isteğini artırır	498	2,43	1,12	,000
8	Ödediğim vergi yükünü ağır buluyorum	496	2,53	1,05	,000
9	Günümüz şartlarında vergileri tam olarak ödeyerek ekonomik faaliyette bulunmak mümkün değil	494	2,51	1,10	,000
10	Ülkemizin vergi sistemi adaletlidir	494	3,49	1,09	,000
11	Ülkemizde gelir düzeyi yüksek olan bireylerden daha yüksek oranda, düşük olan bireylerden daha düşük oranda vergi alındığına inanıyorum	498	3,09	1,26	,000
12	Ülkemizde herkesin vergisini tam olarak ödediğine inanıyorum	499	3,64	1,21	,000
13	Vergi kanunlarının yapısı zor ve karmaşıktır	490	2,41	1,00	,000
14	Vergi kanununun zorunlu kıldığı ölçülerde kayıt düzenine uyulması çok zordur	499	2,80	1,06	,000
15	Vergi İdaresi özel kişilerin haklarına (mükellef olarak) saygı duymaktadırlar	493	3,50	1,06	,000
16	Ben Kırgızistan'da adalete güveniyorum	494	3,74	1,05	,000
17	Kırgızistan'da 'hukukun üstünlüğü' ilkesinin geçerli olduğunu düşünüyorum	495	3,51	1,73	,000
18	Jogorku Keneşe (Parlamentoya) güveniyorum	495	3,63	1,14	,000
19	Vergilerin yargısal sürecinin adaletli yürütüldüğüne inanıyorum	499	3,67	1,04	,000

20	Eğer devlete güvenirsem verdiği gönüllü öderim, hiç vergi kaçırmam	495	2,31	1,14	,000
21	Vergi idaresine güveniyorum	492	3,50	1,01	,000
22	Ben hiç vergi kaçırmadım	490	2,64	1,06	,000
23	Vergi kaçırma ahlaki değerlere uymayan bir davranıştır	495	2,65	1,41	,000
24	Dindar insanlar vergi ödeme yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmelidirler	495	2,67	1,12	,000
25	Vergi kaçırmak bir hırsızlıktır	491	2,73	1,18	,000
26	Ülkemizde vergi kaçaklığı çok yaygındır	491	2,51	1,18	,000
27	Satış evrakları üzerinde sahtekarlık yapılarak vergi kaçınılmaktadır	495	2,24	,97	,000
28	Vergi doğuracak ticari işlemleri kağıtlara geçirmeyerek vergi kaçınılmaktadır	494	2,42	1,02	,000
29	Vergi idaresinde kayıttan geçmeden faaliyette bulunarak vergi kaçınılmaktadır	497	2,33	,95	,000
30	Vergi Kanunundaki boşluklar kullanılarak vergi kaçınılmaktadır	493	2,40	,88	,000
31	Vergi kaçırmanın meslektaşımın normal davranışımı	498	2,70	1,07	,000
32	Vergi kaçırmanın ayıplayamayız	492	2,63	1,07	,000
33	Kamu hizmetlerinden yeterli seviyede yararlanıyorum	498	2,83	1,26	,739
34	İhtiyaç duyduğumda, kamu hizmetlerinden yeterince yararlanabileceğime inanıyorum	497	3,13	1,20	,000
35	Ödediğim vergilerin kamu hizmeti olarak geri döneceğine inanıyorum	497	3,03	1,18	,000
36	Kamu hizmetlerine olan ihtiyacım yeterli seviyede giderilirse vergi ödeme isteğim artar	498	2,20	1,06	,000
37	Vergi gelirlerinin etkin ve doğru kullanımına inanıyorum	499	3,48	1,16	,000
38	Kamu harcamalarının nasıl ve nelere harcandığını izliyorum	496	3,38	1,11	,000
39	Kırgızistan'da vergi cezaları ağırdır	494	3,02	1,00	,103
40	Yeni Vergi Kanunu vergi yükünü hafifletti	497	3,22	1,06	,000
41	Yeni Vergi Kanunu iktisadi faaliyetlerin hızlanması için teşvikler getirdi	496	3,25	1,00	,000

Burada elde edilen sonuçlara göre, mükellefler vergileri kutsal bir ödeme olarak kabul etmektedirler. Bu da mükelleflerde vergi bilincinin var olduğunu göstermektedir. Fakat aynı zamanda, vergileri bir yük olarak saydıklarını ve elde edilen gelirlerin belli bir kısmının beyannamede göstermemenin doğal bir şey olduğunu bildirmişlerdir. Bununla birlikte vergilerin tamamını ödeyerek iktisadi faaliyette bulunmanın olanaksız olduğunu belirtmişlerdir. Vergi kültürünün seviyesini bildiren 'İmkanım olursa vergiden kaçınırım' ifadesine ankete katılan 500 mükellefin % 7,8'i kesinlikle katıldıklarını, %25,9'u katıldıklarını, % 24,5'i kararsız kaldıklarını, % 32,2'si katılmadıklarını ve % 9,6'sı kesinlikle katılmadıklarını bildirmişlerdir. Vergi mükellefleri ödemekte oldukları vergi yüklerinin ağır olduğunu, vergi sisteminin adaletli olmadığını, vergi kanunlarının yapısının karmaşık ve zor olduğunu bildirmişlerdir. Bununla birlikte mükellefler ülkede vergilerin gelir seviyesi yüksek olanlardan yüksek oranda, gelirleri düşük olanlardan düşük oranda alındığına ve mükelleflerin ödemeleri gereken vergiyi layıkıyla ödediklerine inanmadıklarını söylemişlerdir. Mükellefler diğer mükelleflerin hangi miktarda vergi ödediklerini bildiren güvenilir ve resmi bilginin olmasının ve vergi sisteminin *şeffaflığının onların gönüllü vergi ödeme isteğini arttıracacağını bildirmişlerdir (Tablo 5).*

Dindar insanlar, vergi ödeme yükümlülüklerinin tam olarak yerine getirilmesi gerektiğini düşünüyorlar. Bu da katılımcıların düşüncesine göre din ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki olduğu konusunda bize ipucu vermektedir. Katılımcılar Kırgızistan'da kanunilik ilkesinin çalışmadığını, ülke yargı sistemine, Parlamento'ya ve Vergi İdaresine güvenmediklerini, vergilerle ilgili yargısal süreçlerin adaletli yürütülmediğini, vergi organlarının vergi mükelleflerinin haklarına saygı göstermediğini bildirmişlerdir. Bununla birlikte, mükellefler vergi gelirlerinin etkin ve doğru kullanılmadığını ve onların ödemekte oldukları vergilerin kamu hizmetleri şeklinde geri döneceğine inanmadıklarını söylemişlerdir. Katılımcılar Kırgızistan'da vergi kaçırmanın çok yaygın olduğunu, aynı zamanda vergi kaçırıcıları suçlu saymadıklarını ve bu kişilere normal davrandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar devlete güvenin olduğu ve kamusal hizmetlere olan ihtiyaçlarının karşılandığı durumda vergileri gönüllü ödeme isteklerinin artacağını bildirmişlerdir (Tablo 5).

4.3. Anket Sonuçlarının Faktör Analiziyle Değerlendirilmesi

Faktör analizi ile birbirine benzer yapıda az sayıda faktör, gruplar oluşturulmaktadır. Böylece çok sayıda olan değişken daha kolay analiz edilebilecek şekilde az sayıda gruba indirgenir. Her bir faktörün toplam varyansı açıklama yüzdelere bakılarak göreceli olarak önemli olan boyutlar, faktörler belirlenebilir. Burada da faktör analizi ile vergi kültürünün temel boyutları belirlenerek göreceli olarak hangi boyutun daha önemli olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Faktör analizi ile ilgili veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) istatistiği ile ölçülmektedir. KMO istatistiğinin 0,50'den büyük olması veri setinin faktör analizi için uygun olduğu anlamında yorumlanmaktadır. Burada da sözkonusu istatistik 0,814 çıkmıştır. Buradan veri setinin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bartlett testi ile hesaplanan korelasyon matrisinin birim matrizen farkı araştırılmaktadır. Burada da 0,000'den küçük önem seviyesinde korelasyon matrisinin birim matrizen farklı olduğu anlaşılmıştır (Chi-Square 4402, $p=0,000$). Her bir değişken, ifade için ortak varyansa göre hesaplanan korelasyon katsayılarında (communalities) en düşük katsayı 0,45 çıkmıştır. Faktörlerce toplam varyansın açıklanma yüzdesini arttırabilmek için ortak varyansı 0,30'dan küçük olan değişkenlerin analizden çıkarılması önerilmektedir (Kalaycı, 2006:342). Burada en küçük katsayı 0,30'dan büyük olduğu için herhangi bir değişken analizden çıkarılmamıştır. Anabileşen (rotated component matrix) matrisinde 0,55'in üzerindeki katsayılarla faktörler oluşturulmuştur. 41 ifadeye varimax yöntemine göre uygulanan faktör analizi sonuçlarına göre, 41 ifade 12 boyuta indirgenmiştir. Bu 12 boyutla toplam varyansın %59,7'si açıklanabilmektedir. Faktör analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir. Buna göre vergi kültürü üzerinde etkili 12 faktör elde edilmiştir.

Tablo 6. Faktör Analizine Göre Soruların Gruplara Göre Dağılımı

Faktör Grubu	Faktörler	Toplam Varyansın Açıklanan Yüzdesi, %
1. Grup: Devlete Güven ve Vergi Sisteminin Adaletliliği	<i>Ülkemizin vergi sistemi adaletlidir</i>	14
	<i>Ülkemizde herkesin vergisini tam olarak ödediğine inanıyorum</i>	
	Vergi İdaresi özel kişilerin haklarına (mükellef olarak) saygı duymaktadırlar	
	Ben Kırgızistan'da adalete güveniyorum	
	Kırgızistan'da 'hukukun üstünlüğü' ilkesinin geçerli olduğunu düşünüyorum	
	Jogorku Keneşe (Parlamentoya) güveniyorum	
	Vergilerin yargısal sürecinin adaletli yürütüldüğüne inanıyorum	
	Vergi idaresine güveniyorum	
2. Grup: Adaletli Mali Mübadele	Kamu hizmetlerinden yeterli seviyede yararlanıyorum	8
	<i>İhtiyaç duyduğumda, kamu hizmetlerinden yeterince yararlanabileceğime inanıyorum</i>	
	<i>Ödediğim vergilerin kamu hizmeti olarak geri döneceğine inanıyorum</i>	
	Vergi gelirlerinin etkin ve doğru kullanıldığına inanıyorum	
3. Faktör: Kayıt Dışı Ekonomi	<i>Ülkemizde vergi kaçaklığı çok yaygındır</i>	6
	Satış evrakları üzerinde sahtekarlık yapılarak vergi kaçınılmaktadır	
	Vergi doğuracak ticari işlemleri kağıtlara geçirmeyerek vergi kaçınılmaktadır	
	Vergi idaresinde kayıttan geçmeden faaliyette bulunarak vergi kaçınılmaktadır	
	Vergi Kanunundaki boşluklar kullanılarak vergi kaçınılmaktadır	

4. Faktör: Vergi Kaçırma ve Dinî Kişilerle İlgili Görüşler	Ben hiç vergi kaçırmadım	4
	Vergi kaçırma ahlaki değerlere uymayan bir davranıştır	
	Dindar insanlar vergi ödeme yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmelidirler	
	Vergi kaçırma bir hırsızlıktır	
5. Faktör: Vergi Reformlarının Etkinliği	Yeni Vergi Kanunu vergi yükünü hafifletti	4
	Yeni Vergi Kanunu iktisadi faaliyetlerin hızlanması için ek teşvikler getirdi	
6. Faktör: Sosyal Normlar	Vergi kaçıran bir meslektaşımın normal davranışımı	3,5
	Vergi kaçıranları ayıplayamayız	
7. Faktör: Vergi Kanunu- nun Yapısı	Vergi kanunlarının yapısı zor ve karmaşıktır	3,2
	Vergi kanununun zorunlu kıldığı ölçülerde kayıt düzenine uyulması çok zordur	
8. Faktör: Vergi bilinci	Vergi kutsal bir görevdir	3
	Ben vergileri gönüllü olarak, devlet organlarının baskısı olmadan öderim	
	Vergi kamu hizmetlerinin karşılığıdır	
9. Faktör: Vergilemenin Şeffaflığı	Herkesin vergi ödediği veya kimin kaç som vergi ödediğiyle ilgili güvenilir ve resmi bilgiye sahip olma, diğer bir deyişle, vergilemede şeffaflık, vergileri gönüllü ödeme isteğini artırır	2,8
	Eğer devlete güvenirseim verdiği gönüllü öderim, hiç vergi kaçırmam	
	Kamu hizmetlerine olan ihtiyacım yeterli seviyede giderilirse vergi ödeme isteğim artar	
10. Faktör: Vergi Sisteminin Adaletliliği	<i>Ülkemizde gelir düzeyi yüksek olan bireylerden daha yüksek oranda, düşük olan bireylerden daha düşük oranda vergi alındığına inanıyorum</i>	2,8
	Kamu harcamalarının nasıl ve nelere harcanıldığını izliyorum	
	Kırgızistan'da vergi cezaları ağırdır	

11. Faktör: Sübjektif Vergi Yüğü	Vergi mükellefler üzerinde bir yükür	2,6
	<i>Ödediğim vergi yükünü ağır buluyorum</i>	
	Günümüz şartlarında vergileri tam olarak ödeyerek ekonomik faaliyette bulunmak mümkün değil	
12. Faktör: Vergi Psikolojisi	<i>İmkanım olursa vergiden kaçınıyorum</i>	2,5
	Elde edilen gelirin belli bir oranının beyan edilmemesi doğaldır	

Tablo 6.' da da görüldüğü gibi, elde edilen bu 12 faktör toplam varyansın % 56'sını açıklamaktadır. Bu faktörler şunlardır:

1. *Devlete Güven;* Bu faktör toplam varyansın % 14'ünü açıklamaktadır. Mükelleflerin vergi kültürünü etkileyen en önemli faktör devlete ve devlet kurumları olan Parlamento ve Vergi İdaresine olan güvenidir. Mükellefler ödenen vergilerin doğru ve etkin kullanılacağına, doğru ve adaletli politikalar yürütüleceğine inandıkları takdirde vergileri gönüllü ödeme isteklerinin artacağını belirtmektedirler. Bununla birlikte vatandaşların devlete olan güveni ülkede yasal ve yargı sisteminin adaletli olduğuna ve 'hukukun üstünlüğü' ilkesinin geçerli olmasıyla yakından ilgilidir. Adil vergi sistemi ve Vergi İdaresinin mükelleflere saygılı davranışı mükelleflerin gönüllü vergi ödeme isteklerini etkileyen en önemli etkenlerdendir.
2. *Adaletli Mali Mübadele veya Kamu Hizmetlerinin Kalitesi;* Bu faktör toplam varyansın % 8'ini açıklamaktadır. Bu da vergi kültürünü etkileyen en önemli faktörlerden biri kamu hizmetlerin kalitesi ve yeterliliği olduğunu göstermektedir. Mükellefler ödedikleri vergilerin doğru ve etkin kullanıldığını kamu hizmetlerin kalitesi aracılığı ile hissetmektedir. İhtiyaç duyduğu kamusal hizmetlerin kaliteli bir düzeyde sunulması mükelleflerin vergi yükümlülüklerinin de gönüllü olarak yerine getirme isteklerini arttıracaktır.
3. *Kayıt Dışı Ekonomi;* Bu faktör toplam varyansın % 6'sını açıklamaktadır. Kayıt dışı ekonomi de vergi yükünün dağılımında adaletsizliğe neden olan en önemli etkidir. Kayıt dışı ekonomi vergi yükünün dürüst mükellefler üzerinde yoğunlaşmasına, piyasada haksız rekabete ve yolsuzluğun artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi yüksek olduğunda, mükellefler vergi yükünün adaletsiz dağıldığını hissedecekler bu da vergi kültürü olumsuz yönde etkileyecektir.

4. *Vergi mükelleflerinin vergi kaçırma ve dindarlıkla ilgili görüşleri* toplam varyansın % 4'ünü açıklamaktadır. Mükellefler genelde vergi kaçırmanın ahlaki değerlere uymadığını ve vergi kaçırmanın bir hırsızlık olduğunu kabul etmektedirler. Bununla birlikte dindar kişilerin vergi kültürü daha yüksek olmaktadır. Bu da genel olarak mükelleflerin vergi bilinçlerinin olumlu olduğunu göstermektedir.
5. *Vergi reformlarının etkinliği* toplam varyansın % 4'ünü açıklamaktadır. Mükellefler, Kırgızistan'da 2009 yılında yapılan vergi reformlarının etkin olmadığını düşünmektedirler. Vergi reformlarının vergi yükünü daha da arttırdığı ve ekonominin gelişmesi için ek teşvikler getirmediği kanısındadırlar.
6. *Sosyal normlar* – toplam varyansın % 3,5'ini açıklamaktadır. Kırgızistan'da mükellefler vergi kaçırma meslektaşlarına normal davranmaktadırlar ve vergi kaçırma ayıplamamaktadırlar. Diğer bir deyişle, Kırgızistan'da toplum vergi kaçırma olumlu bakmaktadır. Bunun nedeni de yolsuzluk ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve kamu hizmetlerinin kalitesinin istenilen seviyede olmaması olarak açıklanabilir.
7. *Vergi kanunlarının yapısı ve karmaşıklığı* - toplam varyansın % 3,2'sini açıklamaktadır. Mükellefler vergi kanunlarının anlaşılması zor ve karmaşık olduğunu bildirmişlerdir. Mükelleflerin vergi yükümlülüklerini kanuna uygun ve doğru bir şekilde yerine getirmeleri için ilgili kanunlar basit ve net olmalıdır.
8. *Mükelleflerin vergi bilinci* toplam varyansın % 3'ünü açıklamaktadır. Mükellefler genel olarak vergiyi kutsal bir görev olarak görüyorlar ve aynı zamanda verginin kamu hizmetlerin karşılığı olduğundan haberdarlar.
9. *Vergilemenin şeffaflığı* toplam varyansın % 2,8'ini açıklamaktadır. Mükellefler vergi sisteminin şeffaf olmasını isterler veya diğer mükelleflerin ne kadar vergi ödediklerini öğrenmek istiyorlar. Bununla birlikte, devlete güveni ve kamu hizmetlerine ihtiyaç duyulduğunda yeterince kullanabileceklerine inancı artarsa vergi ödeme isteklerinin de artacağını bildirmişlerdir.
10. *Vergi sisteminin adaletliliği* toplam varyansın % 2,8'ini açıklamaktadır. Vergi sisteminde dikey adaletliliğin olması ve cezalandırmada adaletlilik de mükellefleri etkilemektedir.

11. *Subjektif vergi yükü* toplam varyansın % 2,6'sını açıklamaktadır. Mükellefler ödedikleri vergileri ağır bulmaktadırlar ve günümüz şartlarında vergileri tam ödeyerek ekonomik faaliyette bulunmanın mümkün olmadığını bildirmektedirler.
12. *Vergi psikolojisi* toplam varyansın % 2,5'ini açıklamaktadır. Mükellefler elde edilen gelirin belli bir oranının beyan edilmemesinin doğal bir şey olduğuna katılıyorlar ve imkanı olduğunda vergi kaçırma konusunda; 500 mükellefin %7,8'i kesinlikle katıldıklarını, %25,9'u katıldıklarını, %24,5'i kararsız kaldıklarını, %32,2'si katılmadıklarını ve % 9,6'sı kesinlikle katılmadıklarını bildirmişlerdir.

Faktör analizi sonuçları vergi kültürünü etkileyen en önemli faktörlerin; mükelleflerin devlete olan güveni, kamu hizmetlerinin kalitesi, kayıt dışı ekonomi, vergi reformlarının etkinliği ve vergi kanunlarının karmaşıklığı gibi siyasi faktörler olduğunu göstermiştir. Bu siyasi faktörler diğer mükelleflerin vergi bilinçleri, vergi psikolojisi ve subjektif vergi yükü gibi sosyal-psikolojik faktörleri de etkilemektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Mükelleflerin vergisel yükümlülüklerinin gönüllü olarak yerine getirme düzeyini ve isteklerini gösteren vergi kültürü devlet için çok önemlidir. Vergi kültürünü çeşitli sosyal, kültürel, sosyo-psikolojik, siyasi ve demografik faktörler etkilemektedir.

Genel olarak mükellefler verginin ödenmesi gerektiğini ve vergi kaçırma karşı olduklarını bildirmişler ve verginin alınan kamu hizmetlerinin karşılığı olduğunu belirtmişlerdir. Buradan Kırgızistan'da mükelleflerin vergi bilinçlerinin var olduğu anlaşılmaktadır. Fakat, aynı mükelleflerin gerçek hayattaki vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesiyle ilgili davranışlarına gelince; bunların vergi kaçırana pek olumsuz tepkide bulunmadıkları görülmekte ve vergi ödediklerinde hissettikleri subjektif vergi yükünün ağır olduğunu ifade etmektedirler.

Kırgızistan'da mükelleflerin vergi kültürünü etkileyen en önemli üç temel faktör; devlete güven, kamusal hizmetlerin kalitesi ve kayıt dışı ekonomidir. Bu ise devletin mükelleflere adaletli ve sorumlu davranmasının ne denli önemli olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Adil ve güvenilir devlet artan vergi kültürünün temel aracı olacaktır. Bu yönüyle, devletin yolsuzluk ve

kayıt dışı ekonomiyi minimum seviyeye indirmesi ve kamu hizmetlerinin kalitesini arttırması kaçınılmazdır. Ancak bu durumda mükellefler de devleti destekleyerek vergileri kamu hizmetleri için ödenen adaletli fiyat olarak algılayacak ve vergileri gönüllü bir şekilde ödeyeceklerdir. Böylelikle vergi kültürü seviyesine etki eden temel, en önemli faktörün siyasi faktör olduğu net olarak ortaya çıkmaktadır.

Mükelleflerinin vergi kaçırma ve dindarlıkla ilgili görüşlerinde, toplumda oluşan sosyal normların, mükelleflerin vergi bilinçlerinin, hissettikleri subjektif vergi yüklerinin ve vergi psikolojilerinin oluşturduğu sosyal-psikolojik faktörlerin ve vergi reformlarının etkinliğinin, adil ve şeffaf vergi sisteminin varlığının, vergi kanunlarının yapısı ve karmaşıklığının etkili siyasi faktörler arasında olduğu anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, mükelleflerin devlete güveninin oluşması için tüm kamuda yolsuzluğun giderilmesi; kamu sektöründe kalifiye ve becerikli personelin istihdamının sağlanması; yasaların etkin, yargı sisteminin bağımsız ve adaletli çalışmasının sağlanması; vergi idaresinin mükelleflere yaklaşımının ‘müşteri odaklı’ olarak değişmesi ve vergi sorunlarının en kısa zamanda ve etkin bir şekilde çözülmesi; kamu hizmetlerinin kalitesinin arttırılması; kayıt dışı ekonomi ile mücadelede etkinliğin arttırılması; vergi sisteminin *şeffaflığının ve etkinliğinin arttırılması ve vergi yükünün adaletli dağıtılmasının sağlanması, vergi kanunu ve bununla ilgili mevzuatın basitleştirilmesi, vergi sistemi ile ilgili halka geniş bilgilendirme faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmektedir. Devletin tüm bu alanda etkin ve sağlıklı politikalar üreterek halkın güvenini kazanmasının sonucunda toplumda vergi kaçırma olumlu algılanmak yerine tam tersi tepki çekecek ve mükelleflerde vergisel yükümlülüklerini dürüstçe yerine getirme içgüdüğü artacaktır. Bu da Kırgızistan’da vergi kültürünü olumlu yönde etkileyerek kamu finansman ihtiyacının dengeli, sağlıklı ve sürekli bir şekilde karşılanmasına olanak sağlayacak, bundan tüm toplum olumlu yönde etkilenerek, ekonomisi sağlam, huzur ve refah içinde bir Kırgızistan ortaya çıkacaktır.*

Kaynaklar

Akdoğan, Abdurrahman (2005). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Aktan, Coşkun Can (2006). “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”. *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*. Ed. C.C. Aktan, D. Dileyici ve İ.Y. Vural. Ankara: Seçkin Yay. 125-137.

- Allingham, Michael G. & Agnar Sandmo (1972). "Income Tax Evasion: a Theoretical Analysis". *Journal of Public Economics* 1: 323-38.
- Alm, James, Betty R Jackson and Michael McKee (1992). "Deterrence and Beyond: Toward a Kinder, Gentler IRS". *Why People Pay Taxes*. Ed. J. Slemrod. Ann Arbor: University of Michigan Press. 311-329.
- Alm, James, Garry H McClelland and William D Schulze (1992). "Why do People Pay Taxes?". *Journal of Public Economics* 48(1): 21-38.
- Alm, James, Garry H McClelland and William D Schulze (1999). "Changing the Social Norm of Tax Compliance by Voting". *Kyklos* 52(2): 141-71.
- Çağlayan, Ebru ve Raziyyahan Abdiyeva (2012). "Determinants and Consequences of Tax Culture In Kyrgyzstan". *The Empirical Economic Letters* 11 (6).
- Daude, Christian and Angel, Melguizo (2010). "Taxation and More Representation? On Fiscal Policy, Social Mobility and Democracy in Latin America", *OECD Development Centre Working Paper*, 294, OECD, Paris.
- D'Arcy, Michelle (2011). "Why Do citizens Assent to Pay Tax? Legitimacy, Taxation, and the African State", *Afrobarometer Working Papers* 126.
- Ronald, G Cummings, Jorge Martinez-Vazquez, Michael McKee, Benno Torgler (2005). "Effects of Tax Morale on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence". *Center for Research in Economics, Management and the Arts*. Working Paper No. 29. Basel.
- EBRD, (2011). Life in Transition Survey II <http://www.ebrd.com/downloads/research/surveys/LiTS2eg.pdf>, (23.01.13).
- Feld, Lars P and Bruno S Frey (2002). "Trust Breeds Trust: How Taxpayers are Treated". The Australian National University, Australian Taxation Office. *Centre for Tax System Integrity*. Working Paper No: 32. June.
- Feld, Lars P and J-R. Tyran (2002). "Tax Evasion and Voting: An Experimental Analysis". *Kyklos* 55(2): 197-222.
- Frey, Bruno S and Benno Torgler (2004). 'Taxation and Conditional Cooperation'. *Working Paper* 2005-20. Center for Research in Economics, Management and Arts (CREMA). <http://www.torgler.com/>

pdf/2004_20_frey_torgler.pdf

- Frey, Bruno S and Benno Torgler (2006). "Tax Morale and Conditional Cooperation". Institute for Empirical Research in Economics. University of Zurich. Working Paper No. 286, ISSN 1424-0459.
- Gaviria, Alejandro (2007). "Social Mobility and Preferences for Redistribution in Latin America", *Economia* 8(1), pp. 55-88.
- Gencil, Ufuk ve Elif Kuru (2012). "Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi". *Yönetim Bilimleri Dergisi* 10 (20): 29-60.
- Graetz, Michael J. & Louis L. Wilde (1985). "The Economics of Tax Compliance: Fact and Fantasy". *National Tax Journal* 38: 355-63.
- Hug, Simon and Franziska, Sporri (2011). "Referendums, Trust, and Tax Evasion", *European Journal of Political Economy*, 27(1), pp.120-131.
- IMF (1998). Kyrgyz Republic Recent Economic Developments. *Country Report* 98/8. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/1998/cr9808.pdf>
- Kalaycı, Şeref (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Teknikler*. Ankara: Asil Yay.
- Karatalov, Omurbek (2010). "Nalogi i tenevaya ekonomika". Kırgızistan'da *Vergi Kanununu Uygulamaları Sorunları Konferansı Bildiri Kitabı*. Salam Yay. (Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi, *Налогои и «теневая» экономика. Сборник материалов второй научно практической конференции, по вопросам применения Налогового кодекса Кыргызской Республики. КРСУ. USAID. Бишкек, ОсОО Издательский дом «Салам»*)
- Kirchler, Erich (2007). *The Economic Psychology of Tax Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kırgız Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, Devlet Bütçesi Gelirleri. http://stat.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=101 (21.01.13)
- Levi, Margaret and Alexander, Sacks (2009). "Legitimizing beliefs: Sources and Indicators", *Regulation & Governance*, 3(4), pp.311-333.

- Martinez-Vasquez, Jorge and Robert McNab (1997). “The Tax Reform Experiment in Transition Countries”. *National Tax Journal* 2000 (53): 273–298.
- Markisova, Gülnaz (2014). “Vergi Kültürü ve Devlete Güven”, *Azerbaycanın Vergi Jurnalı*, 5 (119), s.161-172.
- Matveyev, Vladimir (1960). *Gosudarstvo i nalogi*. Kirgizskoye gosudarstvennoye izdatelstvo, Frunze (*Государство и налоги. Кыргызское государственное издательство, Фрунзе*)
- Daude, Christian., Gutiérrez, Hamlet and Melguizo, Ángel (2012). “What Drives Tax Morale?, OECD Development Centre, Working Paper No. 315
- Rısalıyeva, Meerim (2010). *Nalogi i nologooblojenıye*. Kırgız-Rus Slavıyan Üniversitesi Yay. (*Налогои и налогообложение, КРСУ*).
- Sakınç, Süreyya (2004). “Geçiş Ekonomilerinde Kriz ve Bütçe Yönetimi: Kırgızistan Deneyimi”. Proceedings of the First International Conference on the Fiscal Policies in Transition Economies. *Kyrgyz Turkish Manas University Publication* No: 56. Conference Series No:5. 431-39.
- Sarıbayev, Ayılçı (2002). *Gosudarstvenniye finansı v Kırgızskoy Respubliki*. Nauka obrazovaniye, Bişkek (*Государственные финансы в экономике Кыргызской Республики. Наука и образование, Бишкек*)
- Tekeli, Recep (2011). “The Determinants of Tax Morale: the Effects of Cultural Differences and Politics”. Policy Research Institute, Ministry of Finance of Japan, *PRI Discussion Paper Series*, No. 11A-1. http://www.mof.go.jp/pri/international_exchange/visiting_scholar_program/ws2011_d.pdf
- Torgler, Benno (2005). “Tax Morale and Direct Democracy”. *European Journal of Political Economy* 21: 525-531.
- _____, (2003)a. *Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance*. Doktora Tezi. Basel Üniversitesi. http://edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf

_____, (2003)b. “Tax Morale in Transition Countries, Post-Communist Economies”. 15 (3).

_____, (2004a). “Tax Morale Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries”. *CREMA Working Paper*, No: 2004-5. Basel.

_____, Torgler, Benno (2004). “Tax Morale in Asian Countries”, *Journal of Asian Economics*, 15(2), pp. 237-266.

_____, Torgler, Benno (2005). “Tax Morale in Latin America”, *Public Choice*, 122(1/2), pp. 133-157.

_____, (2007). *Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.

Torgler, Benno and Christoph A Schaltegger (2007). “Tax Morale: A Survey with a Special Focus on Switzerland”. *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik* 142 (3): 395–425.

Tosuner, Mehmet ve İhsan Cemil Demir (2007). “Toplumsal Bir Olgu Olarak Bir Vergi Ahlakı”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/3: 1-20.

Tuay, Elif ve İnci Güvenç (2007). “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı”. Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Yüksek Lisans Programı Stajı Raporu.

Yakışık, Harun. (2006). *Kırgızistan’da Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları: Etkileri ve Tahmini*. Doktora Tezi. KTMÜ.

The Determinants of Tax Culture in Transition Economies: The Case of Kyrgyzstan

Raziyahan Abdiyeva*

Tuncer Özdil**

Cusup Pirimbayev***

Abstract

The government needs reliable and permanent financing resources to carry out its functions successfully and effectively. Reliable and permanent finance resources depend on the efficiency of the tax system. The success of the tax system depends on how well taxpayers fulfill their tax obligations. In our study we research tax culture and its determinants in Kyrgyzstan. The most important factors affecting tax culture are: trust in the government, quality of public services, and informal economy. The results were analysed through t-test, chi-square test and factor analysis by using SPSS program.

Keywords

Tax culture, tax compliance, tax consciousness, government, factor analysis

JEL Codes: H260, H730, H30

---

* Assist. Prof. Dr., Kyrgyz Turkish Manas University - Bishkek/Kyrgyzstan
razia.abdieva@manas.edu.kg

** Assoc. Prof. Dr., Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, The Department of Business Management-Manisa/Turkey
tozdil12@hotmail.com

*** Prof. Dr., Kyrgyz Turkish Manas University - Bishkek/Kyrgyzstan
jusup.pirimbaev@manas.edu.kg

Налоговая культура в странах с переходной экономикой и влияющие на нее факторы на примере Кыргызстана

Разияхан Абдиева*

Тунджер Оздил**

Джусуп Пиримбаев***

Аннотация

Для эффективного и успешного функционирования государства необходимо наличие постоянных и здоровых финансовых ресурсов. Обладание государства здоровым стабильным доходом связано с эффективностью налоговой системы. Успех налоговой системы определяется уровнем соблюдения налогоплательщиками своих налоговых обязательств.

В данной работе исследуется налоговая культура налогоплательщиков Кыргызстана, как страны с переходной экономикой, и факторы, влияющие на налоговую культуру. Согласно результатам исследования, наиболее важными факторами, влияющими на налоговую культуру, являются доверие государству, качество государственных услуг и теневая экономика. Данные, полученные путем опроса 500 налогоплательщиков, проживающих в столице Кыргызстана Бишкеке, наряду с описательной статистикой, были проанализированы также с помощью теста «один образец t», статистически определяющим значимые различия. Наряду с этим, в исследовании при определении налоговой культуры и наиболее важных влияющих на нее факторов из статистических техник, содержащих множество переменных, был использован факторный анализ и ко внутренней согласованности результатов, полученных в ходе анкеты, был применен анализ надежности.

Ключевые слова

налоговая культура, соблюдение налогового законодательства, налоговая грамотность, государство, факторный анализ

JEL коды: H260, H730, H30

* и.о.доц. док. Кыргызско-турецкий университет Манас - Бишкек / Кыргызстан
razia.abdieva@manas.edu.kg

** доц. док. университет имени Джелаль Баяра, факультет экономических и административных наук,
кафедра менеджмента - Маниса / Турция
tozdil12@hotmail.com

*** проф. док. Кыргызско-турецкий университет Манас - Бишкек / Кыргызстан
jusup.pirimbaev@manas.edu.kg

